

ANNEKE VAN BAALEN

Wachten op een biografie zonder skepsis

Joke Smit was niet toevallig de eerste die het feminisme in Nederland weer tot openbaar leven bracht: zij kon ook wel zonder steun van een vrouwenbeweging feministiese gedachten op papier zetten. Ze wilde het echter niet bij schrijven alleen laten, ze had ook nog een visie hoe haar woorden in daden moesten worden omgezet. Er moest pressie worden uitgeoefend om de overheid zover te brengen de achterstelling van vrouwen te beëindigen, op dezelfde manier als andere belangengroepen dat doen. Beleid was het doel, deskundigheid het middel, mannen onmisbaar. Samenwerking tussen vrouwen kon in die visie hoogstens een bijkomend genoegen opleveren.

Zo richtte ze dan een organisatie op, ManVrouwMaatschappij, die natuurlijk onmiddellijk een eigen leven ging leiden en eigenlijk weinig mogelijkheden bood voor delegatie van haar taken en verantwoordelijkheden. Bij gebrek aan salarissen en formele gezagsverhoudingen moest ze er toe overgaan mensen *entoesiast* te maken voor wat zij vanzelfsprekend vond, tot een vorm van charismatisch leiderschap.

Charisma is het gezag van het ongewone. Omdat feminisme, het protest van vrouwen tegen de natuurlijke veronderstellingen van het dagelijks bestaan, het ongewoonste is wat er is, zou men voor iedere feminist veel charisma moeten verwachten - helaas, dat loopt stuk op het natuurlijke idee dat vrouwen geen gezag horen te hebben.

Feministen die gezag willen uitoefenen moeten dus terugvallen op de gebruikelijke vrouwelijke middelen waarmee de gezagsuitoefening juist verstopt wordt: de charme en het goede voorbeeld.

Het goede voorbeeld lag haar het best. Er moest gewerkt worden, dus werkte zij het hardst. Het effect daarvan was niet alleen dat haar omgeving dacht dat zij alles wel zou doen, maar ook dat met name de vrouwen van die eerste jaren haar eigenlijk niet zo *representatief* vonden, zo zakelijk, zo helemaal niet prettig emotioneel-passief; met heksenprofiel en scherpe stem zo vatbaar voor alle klaarliggende cliché's. Haar konsekwente vasthoudendheid werd vertaald in 'fanatisme' (zie bijvoorbeeld het herdenkingsartikel van Hedy d' Ancona in de Volkskrant) en haar beleidsprioriteiten in 'plannetjes'.

Pas als Joke Smit hier helemaal akelig van was geworden kwam er wel weer eens een vrouw te hulp: moederlijke gevoelens genoeg - het probleem was immers vrouwen te vinden die onbetaald wilden geloven in rapporten en beleidsmaatregelen, terwijl ze meer behoefte hadden aan gezelligheid en erotiek.

Ik vermeld deze voorgeschiedenis om begrijpelijk te maken dat Joke Smit, toen zij in 1980, op zevenenveertigjarige leeftijd, hoorde dat zij longkanker had, er niet zonder meer op vertrouwde dat haar achterban bereid en in staat zou zijn haar de haar toekomstige onsterfelijkheid te bezorgen. Ook de geschiedenis van de vrouwenbeweging in Nederland stemt daarover niet optimistisch: biografieën van feministen bestaan er eigenlijk niet. Het sprak voor haar dus vanzelf dat ze ook dit weer zelf zou moeten regelen, zodat ze zij zich aan een afschuwelijke chemotherapie moest onderwerpen om haar werktijd nog zoveel mogelijk te verlengen.

Eén van haar activiteiten betrof een nieuw onderwerp: ziekte en dood. Ook hier bleek het onrecht voor het opscheppen: slordigheid en willekeur bij de artsen, slordigheid en gebrek aan inlevingsvermogen bij de omgeving. En daarbij nog het onrecht van de dood zelf! Maar zonder hulp ging ook het schrijven niet meer, en zo werd Marijke Harberts gevraagd als redaktrice deze gedachten op papier te helpen zetten.

---

¹ Boekbespreking van Marijke Harberts' *Afscheid van Joke Smit*, van Gennep, Amsterdam 1987. Verschenen in *Utrechts Nieuwsblad* 7 december 1987, waar ze de idiote titel 'Chaoties gekanker van een stervende feministe' aan dit stuk gegeven hadden.

Harberts had er weinig zin in, schrijft ze. Ze was altijd al bang geweest voor ziekte en dood en met de stapel uitgetypte bandopnamen kon ze ook niets beginnen: 'Het materiaal was alsnog chaotisch, van de hak op de tak en vooral veel te privé. Wat moest ik bij een eventuele publikatie met al die details over ouders, kinderen en vriend? Met al dat fulmineren tegen dierbaren die tekortschoten, tegen personen die niet aan Joke's verwachtingen beantwoordden? Sterven was geen privé-aangelegenheid, maar had te maken met de mensen om je heen en onderlinge verhoudingen. Joke kon niet vertellen hoe zij doodgaan beleefde zonder daar anderen in te betrekken.' Maar ze wilde Smit niet in de steek laten: als kind was zij gaan kamperen toen haar grootmoeder stierf, dat zou haar niet nog eens overkomen. Daarom deed zij een ander voorstel: gesprekken op de band zetten volgens van te voren afgesproken onderwerpen.

Zo reisde Harberts nu iedere vrijdagavond met de bandrecorder naar het ziekbed: want ook haar gaven als interviewster konden nuttig worden gemaakt om Smits biografie vast te leggen 'voor het archief'. En zo kon zij dan ook, voor het eerst, meemaken hoe iemand sterft en haar eigen angst proberen te overwinnen.

Toen Smit echter eenmaal dood en volgens haar eigen scenario begraven was restte nog steeds de belofte. Er moest een boekje komen. 'De vorm is zeker anders geworden dan hun destijds voor ogen stond,' zegt de achterflap, 'maar door de afstand van de tijd is het beeld dat Marijke Harberts van Joke Smits laatste levensjaar oproept, essentiëler en indringender geworden.'

Tja. Het beeld dat Harberts het duidelijkst schildert is dat van haarzelf, de weergegeven gedachten zijn haar *eigen* gedachten over ziekte en dood, ontwikkeld aan Joke Smit, die steeds weerlozer in bed ligt - maar ongebroken in haar kwaadheid en ergernis. Het is Harberts' verdienste te laten zien dat de fasen die de stervensbegeleiding het slachtoffer voorschrijft voor Smit in elk geval niet opgingen. Zoals die zei: 'Alleen maar hooggestemde teksten over aanvaarding en sereniteit. Allemaal prietpraat.'

Harberts heeft door subtiliteit en distantie geprobeerd aan de prietpraat te ontkomen en dat is haar grotendeels gelukt. Zij heeft geprobeerd Smits ergernis te respekteren zonder de nabestaanden te kwetsen - men voelt hen over haar schouder meelesen - en een elegant kompromis gevonden met maar *iets* te veel schouderklopjes voor de vriend die volgens Smit zo tergend langzaam was met alles. Maar een indringend beeld? Men voelt Smits weerbarstigheid, men voelt hoe ze haar medewerksters vertederde, zonder dat die eigenlijk begrepen waarom. Maar wat zich toch het sterkst aftekent is de skepsis, de twijfel over het nut van Smits activiteiten, het lijdelijk verzet, de tegenzin tegen haar eeuwige gewerk, die haar omringden. Het zal voor de eventuele biograaf nog een heel werk zijn Smit daaronder vandaan te spitten. Ik hoop in elk geval dat die vijftig bladzijden chaoties gekanker zorgvuldig bewaard worden.